

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ, МОЛОДІ ТА СПОРТУ УКРАЇНИ

Державний заклад

ПІВДЕННОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ

УНІВЕРСИТЕТ імені К. Д. УШИНСЬКОГО

Каранфілова Олена Володимирівна

УДК: 100 +153.35 +158.1

**ДЕВІАНТНІСТЬ ТВОРЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ
В ОСВІТІ**

Спеціальність 09.00.03
соціальна філософія та філософія історії

Автореферат

дисертації на здобуття вченого ступеня
кандидата філософських наук

Одеса - 2013

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми зумовлена необхідністю глибокого соціально-філософського дослідження проблеми проявів девіантності у різних видах соціальної творчої діяльності. Це питання безпосередньо пов'язане із практичною потребою суспільства формувати творчо активну особистість, яка володіє умінням ефективно і нестандартно вирішувати нові життєві завдання.

Сучасні перетворення застарілої соціальної системи супроводжуються негативними процесами: соціальним розшаруванням, руйнуванням соціокультурного середовища, втратою традицій, деформацією моральних і поведінкових стереотипів, дегуманізацією. У нестабільному, мінливому суспільстві сьогодні відсутній консенсус, тобто інтереси різних соціальних, професійних і навіть вікових груп не стикуються, суперечать одне одному. Як наслідок, збільшуються девіації, які проявляються в поведінкових формах, що відхиляються від загальноприйнятих моральних норм.

У наукових дослідженнях, присвячених проблемі девіантності, найчастіше аналізуються її негативні прояви як різновиди патологічного соціального відхилення. Численні дослідження в галузі соціальної філософії, соціології, соціальної психології, юриспруденції, етики визначають девіантність у контексті негативних соціальних явищ, спрямованих на свідоме порушення загальноприйнятих моральних норм і традицій. При цьому недостатньо уваги приділяється дослідженню позитивних форм девіацій, що реалізуються у творчій діяльності як нестандартне мислення і дії, що виходять за межі соціальних стереотипів. У різних видах соціальної творчої діяльності це явище проявляється у вигляді відкриттів, винаходів, створенні нового продукту, новаторських підходів до вирішення проблемних ситуацій. В сучасному суспільстві позитивна девіація є важливим фактором його соціокультурної модернізації і перспективною альтернативою в боротьбі з деструктивними формами соціальної активності. Проте дане явище не досліджене всебічно.

Особливий інтерес для соціальної філософії представляє феномен полярної девіантності, а також вивчення корекційних засобів впливу на подібні прояви. Дослідження проблеми соціальної девіантності як прояви творчої діяльності передбачає пошук відповідей на питання про суть феномену полярної девіантності, оскільки, кордон між позитивною і негативною девіантністю має досить умовний характер та часто залежить від соціальних норм.

У дисертації вперше розкривається соціальне значення девіантності творчої діяльності. Позитивні девіації як вид творчої діяльності визначаються в роботі як чинник, сприяючий прогресивному розвитку суспільства. Вони вдало розкривають інноваційну творчу активність особистості і виступають альтернативою застарілим консервативним суспільним явищам.

Як ефективний засіб корекції різних проявів девіантності, в дисертації розглянутий соціальний феномен освіти. Адже сьогодні основне соціальне

значення сучасної освіти полягає не просто у підготовці професіоналів, що володіють загальними і спеціальними знаннями, а у формуванні самостійної творчої і соціально активної особистості, здібної до інноваційної діяльності, яка управляє своєю творчою енергією, направляючи її в позитивне русло.

Актуальні позиції дослідження зумовили вибір теми і формулювання наукової задачі, спрямованої на соціально-філософську рефлексію девіантності творчої діяльності в освіті, ресурси якої можливо використовувати для гармонізації соціальних відносин. У межах поставленої задачі необхідно розглянути комплекс соціально-культурних стратегій, що забезпечують ефективність процесу профілактики негативних девіацій, а також їх переведення у позитивне русло. Крім того, необхідно уточнити, систематизувати наявний науковий матеріал по даній темі і розробити її нові аспекти в соціально-філософському осмисленні.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконана в рамках наукової тематики кафедри філософії, політології, психології та права Одеської державної академії будівництва та архітектури «Гуманістичні основи творення освітньої парадигми в умовах глобалізації» і є одним із аспектів соціально-філософського дослідження творчої діяльності в освіті. Затверджена на засіданні Вченої ради академії, протокол № 7 від 29 березня 2012 року.

Мета дисертаційного дослідження полягає у виявленні особливостей полярних девіацій творчої діяльності в освіті та соціально-філософському дослідженні комплексу соціально-культурних стратегій щодо їх корекції. Поставлена мета зумовила вирішення наступних **завдань**:

- в контексті розвитку філософських поглядів, визначити суттєві характеристики творчої особистості;
- охарактеризувати основні форми соціальної творчої діяльності;
- розкрити амбівалентні характеристики творчості як виду соціальної діяльності людини;
- розглянути методологічні підходи до визначення видів соціальної девіантності;
- виявити специфіку позитивної девіації як творчого феномена;
- окреслити загальні принципи розвитку креативності в освіті;
- дослідити комплекс соціальних стратегій щодо корекції негативної девіації засобами освіти.

Об'єктом дослідження є соціальна творча діяльність.

Предметом дослідження є девіантність творчої діяльності в освіті у соціально-філософському аспекті.

Методи дослідження визначено відповідно до цілей і завдань дослідження. Предмет дослідження обґрунтований в ракурсі методології соціальної філософії.

Феномен девіантності творчої діяльності в освіті розглянуто з позицій синергетики. Підхід до освіти як до складної багаторівневої системи дозволив розглянути соціальну творчу діяльність у процесі самоорганізації та актуалізації творчих здібностей особистості.

Соціальна творча діяльність розглянута в роботі з позицій філософського діяльнісного підходу. Це дало можливість пояснити феномен різних видів творчої діяльності, що реалізуються в матеріально-практичних, інтелектуальних, духовних операціях, які охоплюють зовнішні та внутрішні процеси людського буття.

Метод системного аналізу дозволив простежити тенденції проявів соціальної девіантності в різних видах творчої діяльності; порівняльно-історичний – виявити ступінь наукової розробленості проблеми амбівалентності творчості.

Аналіз подолання негативної девіантності соціально-культурними стратегіями виконаний з позицій філософії діалогізму, що досліджує соціальні взаємовідносини як діалог особистостей в якості представників культур, де буття і мислення іншого сприймається як рівноправне, що встановлює зв'язок між власною та іншими культурами.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що вперше в ракурсі соціальної філософії виявлено особливості полярних проявів девіантності творчої діяльності в освіті. Позитивні девіації вперше проаналізовані в якості особливих ознак інноваційної соціальної творчої діяльності, що виходять за межі соціальних стереотипів, набувають форму нового мислення та актуалізують творчі здібності особистості. Ступінь наукової новизни отриманих результатів сформульована в наступних положеннях.

Вперше:

– проведено дослідження основних форм соціальної творчої діяльності як характеристики інноваційної діяльності, що об'єднує різноманітні професійні сфери. Соціальна творча діяльність вперше досліджена як діяльність, спрямована на створення якісно нових суспільно значущих цінностей;

– надано філософське осмислення комплексу соціально-культурних стратегій щодо корекції негативної девіації. Як ефективний засіб переорієнтації негативної девіації у творчу діяльність запропоновано впровадження у соціальну практику освіти технологій гуманізації та гуманітаризації, розвиток культурологічного принципу, діалогічного підходу, а також загальна установка творчої діяльності на саморозвиток особистості.

Уточнено:

– поняття творчої особистості, як інтелектуально активної особистості, що володіє творчим мисленням, творчим потенціалом та включає такі характеристики, як наявність високого рівня знань, прагнення до нового, оригінального та нестандартного у творчій діяльності. Сутність творчої особистості характеризується внутрішнім стійким змістом, виражається в різноманітних і суперечливих формах її буття. Творча особистість меншою мірою піддається впливу соціальних стереотипів, які в ній не перетворюються у світоглядні заборони та обмеження. Тому вона часто може виступати каталізатором не тільки позитивної, а й руйнівної енергії, що набуває форму девіантної поведінки;

– роль творчості як продуктивної форми активності, що властива всім видам людської діяльності і виявляється в самостійності думки, оригінальності суджень, новаторській ініціативі. Категорія творчості розглянута як ключова не тільки для розуміння динаміки соціально-історичних процесів і перспектив розвитку особистості, а й для осмислення специфіки інноваційної діяльності людини, що не вписується у традиційні норми і стандарти – позитивної девіації.

Отримали подальший розвиток:

– розгляд феномену креативності в соціальній практиці освіти, що полягає у актуалізації і приведенні у взаємодію творчих здібностей особистості на основі спеціально організованої творчій діяльності, спрямованої на соціальну інтеграцію отриманих умінь і навиків;

– обґрунтування та аналітика найважливіших видів соціальної девіантності, серед яких особливе місце належить двом полярним групам. Це позитивні та негативні девіації. Позитивні девіації – соціально значущі в діях людини відхилення від загально визнаних суспільних норм, які носять характер інноваційної творчої діяльності, що не вписується у традиційні норми і стандарти поведінки. Негативні девіації – комплекс соціальних дій, що відхиляються від домінуючих у соціумі соціокультурних очікувань і норм, загальноприйнятих правил виконання соціальних ролей, та стримують темпи розвитку суспільства: руйнування енергетичного потенціалу окремих особистостей і суспільства в цілому.

Практичне значення отриманих результатів. Запропоновані шляхи вирішення проблеми девіантності можуть використовуватися як механізм актуалізації особистісно-творчого потенціалу особистості. Обґрунтування соціально-культурних стратегій профілактики девіантної поведінки у системі освіти допоможе уникнути його негативних проявів та наслідків. Отримані матеріали дозволяють розширити й уточнити теоретичні уявлення про процес формування девіантного типу особистості. Матеріали дисертаційного дослідження можуть бути використані у курсах і спецкурсах з соціальної філософії, соціології, етики, естетики, психології творчості.

Апробація результатів дисертаційного дослідження. Основні положення та висновки дисертації обговорювалися на методичних, теоретичних семінарах, засіданнях кафедри філософії, політології, психології та права

Одеської державної академії будівництва та архітектури, а також знайшли відображення в доповідях на міжнародних науково-практичних конференціях: «Управління якістю підготовки фахівців» (Одеса, 2010, 2011, 2012 р.), «Освіта та економіка: у пошуках діалогу» (Одеса, 2012).

Публікації. Основні ідеї та положення дисертації висвітлені в 6-ти наукових публікаціях, вміщених у спеціалізованих фахових виданнях з філософії. Всі публікації є авторськими, 4 – матеріали наукових конференцій.

Структура дисертаційної роботи обумовлена специфікою проблем, які стали об'єктом и предметом дисертаційного дослідження. Структура дисертації відповідає меті і завданням, які ставила перед собою здобувачка. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, два з яких мають по два підрозділи, і один - три підрозділи, висновків, списку використаних джерел, додатка. Загальний обсяг роботи складає 180 сторінок (без списку літератури). Список літератури містить 240 найменувань, 22 сторінки.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У вступі обґрунтовується актуальність обраної теми, визначаються мета, задачі, об'єкт, предмет, методи дослідження, розкривається наукова новизна і практичне значення отриманих результатів роботи, вказується її апробація, структура й обсяг дисертаційного дослідження.

У першому розділі «Специфіка творчої діяльності: соціально-філософський аспект» аналізуються такі фундаментальні поняття, як «творча особистість», «соціальна творча діяльність», «творчість».

У першому підрозділі «Творча особистість у соціально-філософській рефлексії» творча особистість розглядається в діахронічному зрізі соціальної філософії. Це дозволило проаналізувати багатоаспектні історичні інтерпретації понять «творча особистість», «творчі здібності», «творчий потенціал» різними філософськими школами і напрямками.

Основу вивчення специфіки взаємодії творчої особистості з суспільством закладено у роботах таких філософів, як М. О. Бердяєв, А. Бергсон, Г. Гегель, Ф. Ніцше, Ж.-П. Сартр, Г. В. Сегалін, З. Фрейд та ін.

Зазначена проблема багатоаспектно досліджувалась у ХХ столітті. Так, соціальному аспекту вивчення творчої особистості присвячені роботи Б.С. Братуся, А. Н. Лоціліна, Н. П. Французова, Т. А. Шуміліна. Особистісний вимір буття творчої особистості відображається в роботах Є. Я. Басіна, О. Ф. Лосєва, О. М. Матюшкіна, В. Е. Чудновського та ін.

Творчій особистості, чинникам і умовам її формування, характеристикам суспільного буття присвячені роботи Р. А. Балла, Л. С. Виготського, Д. Б. Богоявленської, М. С. Кагана, О. М. Леонтьєва, О.І. Моткова та ін.

В Україні творча особистість досліджується такими вченими як Є. Р. Борінштейн, О. І. Василець, І. М. Герасимчук, С. П. Дем'янчук, А. І. Кавалеров, А.С. Канарський, В. С. Ларцев, Л. П. Мещіха, І. А. Муратова, В. А. Моляко, В. М. Ніколко, О. М. Рубанець та ін.

Творча особистість визначається у дисертації як інтелектуально активна особистість, що володіє творчим мисленням, творчими здібностями, творчим потенціалом та включає такі характеристики, як наявність високого рівня знань, прагнення до нового, оригінального та нестандартного у творчій діяльності. Творча особистість меншою мірою піддається обмежуючому впливу соціальних стереотипів, які в неї не перетворюються у внутрішні заборони й обмеження. Тому вона часто може виступати каталізатором не лише конструктивної, але й руйнівної діяльності. У соціальному просторі творча особистість може відчувати незадоволеність, напругу, тривогу та дискомфорт. Ця проблема може бути пов'язана із неможливістю повною мірою реалізувати свій творчий потенціал. У результаті поведінка нестандартної творчої особистості може виявитись важко прогнозованою.

На основі творчої уяви митець створює нову реальність, яка може значно відхилятися від загальноприйнятих норм та сприйматись масовою свідомістю відверто негативно. Таке сприйняття поглиблює конфлікт між «митцями» та «масами». Саме в цьому слід шукати витoki антигуманних проявів, які можуть супроводжувати творчу діяльність окремих індивідів (звідси знаменитий архетип «злого генія»). Не знаходячи адекватної самореалізації в творчій діяльності, творча особистість може переходити до асоціальної поведінки. Тому важливим завданням сучасного суспільства є не тільки формування та розвиток творчих здібностей в особистості, а і сприяння їх адекватній реалізації.

У другому підрозділі «Типологія форм творчої діяльності» розглядаються основні форми творчої діяльності як характеристики соціальної активності, що виявляється в різноманітних професійних сферах. Як критерій визначення соціальної творчої діяльності, в дисертації використовується філософський діяльнісний підхід, згідно з яким творчою є форма соціальної діяльності людини, спрямована на створення якісно нових суспільних цінностей. Це дало можливість осмислити особливості дизайну, наукової, технічної, художньої, педагогічної, військової, інженерної творчої діяльності. У дисертації зазначається – соціальна творча діяльність є формою професійної діяльності, спрямованою на створення нового продукту з унікальними новаторськими характеристиками.

Окремі питання розвитку соціальної творчої діяльності обґрунтовуються в працях відомих вчених: Л. О. Большакової, В. О. Кан-Каліка, О. М. Леонтєва, О. М. Матюшкіна та інших. Проте залишається не до кінця розробленою проблема критеріїв типології форм творчої діяльності. Цікавими і методологічно значущими є спроби диференціації творчої діяльності, представлені в роботах М. Т. Братерської-Дронь, В. Г. Кременя, О. А. Кривцуна, Т. А. Кучера, Т. Манро та інших.

Соціальна творча діяльність являє собою результат складного процесу взаємодії різних сфер буття. У дисертації соціальна творча діяльність співвідноситься з такими сферами буття, як особистість, майстерність, природа, краса та суспільство. Це дало можливість виявити головні особливості її проявів на різних матеріальних та духовних рівнях. Залежно від видів матеріальної і духовної діяльності, диференціюються види соціальної творчої діяльності. Соціальна творча діяльність існує у руслі матеріально-практичних, інтелектуальних, духовних операцій, що охоплюють зовнішні і внутрішні процеси людського буття. Соціальна творча діяльність пояснюється як саморозвиток у результаті інноваційної діяльності, можливість по-новому розглядати звичайне, знаходити в предметах нові функціональні можливості, виявляти і вирішувати складні професійні проблеми. Продуктивною основою розвитку соціальної творчої діяльності є фундаментальні поняття, ідеї, образи, інтегральні моделі, концептуальні гіпотези, творчі форми конструктивного переходу від теорії до нових форм практики, основи яких закладено у процесі освіти. Адже сьогодні основне завдання сучасної системи освіти – не просто підготовка професіоналів, які володіють загальними і спеціальними знаннями, а формування самостійної творчої і соціально активної особистості, здатній керувати своєю творчою енергією та направляти її у інноваційну соціальну творчу діяльність.

У третьому підрозділі «Амбівалентні характеристики творчості» розкрито феномен творчості як явища соціальної реальності, що являє собою продуктивну форму активності, притаманну багатьом видам діяльності людини, яка проявляється у самостійності думки, оригінальності суджень, новаторській ініціативі. Творчість досліджується як феномен, орієнтований на відкриття нового, що суттєво розширює існуючі межі реальності.

Особливості творчості як способу самореалізації та самоактуалізації особистості в різні часи всебічно досліджувались філософами М. М. Бахтінім, М. О. Бердяєвим, Л. С. Виготським, О. Л. Галінім, М. С. Каганом, О. Л. Кривцуні, О. А. Левченко, О. Ф. Лосєвим, Я. О. Пономарьовим, Е. Г. Яковлєвим та ін.

У сучасній науці питання, пов'язані з дослідженням специфіки творчих проявів в соціумі, розробляються О. І. Васильцем, А. С. Канарським, П. П. Кічуком, І. Г. Мисік, В. А. Моляко, В. Н. Николко, О. М. Рубанцом, М. Ф. Циброю та ін.

Творчість являє собою вид діяльності, що концентрує потенційні властивості й ресурси саморозвитку та самореалізації особистості у соціальному житті. Творчість є вираженням інтегральної роботи всіх форм життя людини, проявом її індивідуальності. Рівень розвитку творчого начала в людині багато в чому визначає динаміку становлення суспільних відносин, помітно впливаючи на всі процеси та явища суспільного буття. В той же час, творчість збагачує реальність новими елементами, які не завжди є гармонізуєчими та продуктивними. Різноманітність і багатовимірність творчості як соціального феномену призводять до різних соціальних наслідків;

це дає підставу для амбівалентних проявів творчості. Тому результат творчого впливу може виявитись асоціальним, викликаючим регресивні зміни в навколишньому середовищі та суспільстві.

Категорія творчості розглянута в дисертації як ключова не тільки для розуміння динаміки соціально-історичних процесів та перспектив розвитку особистості, але й для осмислення сутності інноваційної соціальної діяльності людини, яка не вписується у традиційні норми та стандарти поведінки – позитивної девіації.

У другому розділі «Девіантність як форма прояву соціальної творчої діяльності» розкриті такі поняття, як «соціальна девіантність», «позитивна девіація» та «негативна девіація».

У першому підрозділі «Методологічні підходи до визначення соціальної девіантності» розглянуті соціально-філософські пояснення феномену девіантності, та виявлені особливості полярних проявів девіантності. Соціальна девіантність досліджена як тип поведінки, що відхиляється від загальноприйнятих соціальних норм.

Проблеми суттєвих ознак девіантної поведінки обґрунтовані в наукових роботах таких вчених, як Г. А. Аванесов, В. А. Афанасьєв, Е. Дюркгейм, О. В. Васке, М. Вебер, Ю. О. Клейберг, Р. Мертон та ін. Огляд девіантності під кутом зору її соціальної значущості представлений в роботах А.Г. Амбрумової, С. А. Белічевої, М. А. Галагузова, Я. І. Гілінського, А.Ф. Зелінського, О. В. Змановської, Н. В. Майсака, В. Д. Менделевича, О. С. Тоїстевої та ін.

В сучасному українському науковому дискурсі соціальна девіантність розкривається в роботах В. В. Білецького, Є. Р. Борінштейна, О. В. Гаврилова, Є. І. Головахи, В. О. Довгополюка, І. В. Єршової-Бабенко, А. І. Кавалерова, С. Д. Ключевой, З. Ф. Самчука та ін.

Методологічна основа соціально-філософських досліджень проблеми девіантності започатковується в теорії аномії Е. Дюркгейма. Теорія аномії пояснює виникнення девіантності у перехідному суспільстві зі слабо вираженими та застарілими моральними та поведінковими нормами. Подібний період переживає сучасне українське суспільство. У сучасному суспільстві, яке характеризується численністю культурних та субкультурних систем, значною диференціацією соціальних прошарків, маргіналізацією, ускладненням соціальної структури, поняття моральної норми набуває рухливого, суб'єктивного та умовного характеру. В результаті зазначених процесів спостерігається збільшення проявів девіантної поведінки .

Девіантна поведінка виступає соціальним явищем, вираженим у формах людської діяльності, що відхиляються від офіційно встановлених або фактично існуючих у суспільстві норм, стандартів та шаблонів. Виходячи з цього, всі прояви девіантності можна поділити на дві полярні групи: позитивні та негативні девіації. В дисертації визначені головні ознаки девіантної поведінки, яка носить соціально-творчий характер, відображаючи соціально значущу

позитивну девіацію. Крім того, проаналізована негативна девіація, яка відкриває шлях до соціальної патології та несе соціально негативний сенс.

Позитивні девіації є соціально значущими відхиленнями від загальновизнаних соціальних норм. Вони можуть мати форму нового мислення, нових ідей, а їх прояви носять характер інноваційної творчої діяльності. Негативні девіації, у свою чергу, узагальнюють соціальні дії, що відхиляються від домінуючих соціокультурних очікувань та норм. Вони спрямовані на руйнування правових, морально-етичних, естетичних, культурних норм тощо.

Характер девіантної поведінки детермінований різними факторами, серед яких особливо виділяється здатність особистості відповідати на виникаючі труднощі, обираючи шлях творчих або руйнівних дій. У той самий час суспільство може помітно стимулювати соціально-інноваційні або декструктивні дії особистості.

У другому підрозділі «Позитивна девіація як творчий феномен» досліджується сутність позитивної девіації як прояву соціальної творчої діяльності. Доведено, що окремі девіації можуть бути позитивними факторами в соціальному житті. За сприятливих умов вони можуть служити засобом прогресивного розвитку суспільства, подоланням застарілих, консервативних чи реакційних стандартів поведінки. Сама девіація при цьому набуває форму творчої діяльності. Така девіантна поведінка сприяє самоактуалізації, самореалізації та самоствердженню особистості. Позитивні девіації є засобом розкриття творчого потенціалу особистостей, світогляд яких не вписується у традиційні суспільні уявлення. Позитивно-девіантна особистість виступає носієм таких якостей, як володіння інформаційною культурою, гнучкість мислення, висока працездатність, творчий підхід до професійної діяльності та готовність до саморозвитку.

У дисертації зазначається – позитивні девіації визначають прогресивний вектор еволюційного розвитку суспільства. Девіації набувають позитивного статусу за умови сприяння в процесах оновлення соціальної системи, подолання застарілих, консервативних стандартів поведінки. До позитивної девіації в дисертації зараховується творча діяльність у різних формах соціальної активності та новаторства, які можуть суперечити сформованим у суспільстві нормам, але в той самий час нести у собі прогресивне начало. Це явище передбачає наявність у суб'єкта особливих здібностей, мотивів, знань, умінь та навиків. Завдяки ним створюється продукт, що відрізняється новизною, оригінальністю та унікальністю. У сучасних умовах саме такі характеристики відіграють важливу роль у розвитку соціальної системи.

У сучасній Україні актуальною є проблема ефективного використання творчих ресурсів особистості. Прогресивний розвиток сучасного суспільства значною мірою залежить від творчої діяльності позитивних девіантів. Таким чином, активність позитивно-девіантної особистості виступає якісно новим, суспільно-значущим явищем.

У третьому розділі «Гармонізація полярної девіантності в соціальній практиці освіти» розглядаються такі поняття, як «креативність», «гуманізація», «гуманітаризація», «діалогізм».

У першому підрозділі «Загальні принципи розвитку креативності в освіті» надано огляд стратегій розвитку креативності у соціальній практиці освіти, що є пріоритетним напрямом в аналізі процесів навчання і виховання у соціальній філософії. Розвиток цього напрямку пов'язаний зі світовими тенденціями розвитку та гармонізації суспільства.

Освіту як соціальний інститут особистісної самореалізації розглядають такі вчені, як В. С. Біблер, М. Бубер, Д. Дьюї, Б. С. Гершунський, І. А. Кадієвська, В. А. Колесников, О. П. Огурцов, М. І. Романенко та інші.

Питання, пов'язані із розвитком креативності в сучасній українській освіті, висвітлені в роботах В. В. Боксогорна, А. В. Бляшевської, Л. К. Ветліченко, І. М. Герасимчук, Ю. В. Малахіна, І. А. Муратової, С. М. Ніколаєнка, А. С. Нісімчука, Н. І. Тарадюка, Т. В. Ткач та ін.

Проаналізована концепція розвитку креативності в освітньому середовищі, в якій обґрунтовується важливість створення нових умов для розвитку творчої особистості. Креативність визначається як здатність породжувати незвичайні ідеї та відхилятися від консервативних соціальних стереотипів. Креативність характеризується готовністю до створення принципово нових ідей, здатністю вирішувати соціально-значущі проблеми. Це явище розглядається як суттєвий показник творчої особистості. В контексті освіти розвиток креативності набуває значення стратегічної цінності для розвитку творчої особистості.

Тому розвиток креативності на сучасному етапі є одним із пріоритетів розвитку освіти. Передумовою і підґрунтям впровадження принципу креативності в освіті є створення умов для розвитку творчого потенціалу особистості. Комплексний розвиток творчих здібностей в освітньому процесі може бути забезпечений за допомогою актуалізації і приведення їх у взаємодію на основі єдиного поєднуваного діяльнісного стрижня – спеціально організованої творчої діяльності, спрямованої на ефективну інтеграцію отриманих умінь і навиків. Креативність є ефективним механізмом гармонізації освітнього процесу, який трансформує існуючі моделі освіти. Таким чином, метою освіти є формування особистості, здатної самостійно, нестандартно мислити, ефективно впроваджуючи нові ідеї в інноваційній творчій діяльності. Розвиток креативного потенціалу може сприяти формуванню успішного спеціаліста в широкому спектрі практичних, комплексних завдань професійного середовища.

У другому підрозділі «Подолання проблем девіантності засобами освіти» досліджено комплекс соціальних стратегій корекції полярних девіацій засобами освіти.

В дисертації зазначається, що соціальному інституту освіти властиві такі системні якості, як: цілеспрямованість, керованість, емерджентність, багатокритеріальність, відносна стійкість. Вони дають можливість для вирішення проблеми полярної девіантності. В цьому сенсі система освіти здатна гармонізувати та впорядковувати різні прояви девіантної поведінки.

З цієї точки зору, провідними виступають дві стратегії – гуманізація та гуманітаризація. Гуманізація освіти передбачає єдність загальнокультурного, морального та професійного розвитку особистості. Принцип гуманізму в освіті означає такий підхід до виховання, який повною мірою буде забезпечувати розкриття здібностей і творчу реалізацію особистості. Гуманізація виступає ключовим елементом нового продуктивного мислення, який устанавлює новий рівень взаємовідношень між усіма суб'єктами освітнього процесу. Головною метою освіти у цьому напрямку стає розвиток творчої особистості. Гуманітаризація освіти передбачає збільшення уваги до комплексу гуманітарних дисциплін, завдяки яким особистість залучається до основних цінностей світової культури.

У сучасному суспільстві до особистості, що проявляє негативні форми поведінки, можуть застосовуватися різні методи впливу. В роботі обґрунтовується альтернативний правовій системі покарання шлях подолання негативної девіації. Зазначається, що система освіти містить необхідні ресурси і можливості для методичної та цілеспрямованої профілактики негативної девіації. Якщо девіантність являє собою тою чи іншою мірою відхилення від норми, то освіта, за суттю своєю, покликана гармонізувати і впорядкувати свідомість особистості.

При вирішенні проблеми соціальної девіантності засобами освіти у дисертації досліджуються також такі соціальні стратегії, як:

- культурологічний принцип в освіті, спрямований на включеність особистості в систему загальнолюдської культури, на основі якої можливий її саморозвиток і самореалізація.;

- діалогічний підхід, що передбачає толерантне ставлення до особистості, особливий спосіб взаємовідносин, визнання за особистістю права вільного самовизначення.

Функція освіти при цьому полягає в тому, щоб трансформувати антиповедінку в ту модель поведінки, яка виступає найбільш оптимальною в плані її відношення до моралі, загальноприйнятих цінностей, гуманітету як такому.

У **висновках** узагальнюються результати проведеного дисертаційного дослідження, спрямованого на соціально-філософську рефлексію девіантності творчої діяльності в освіті, ресурси якої можливо використовувати для гармонізації соціальних відносин. Розглянутий комплекс соціально-культурних стратегій, що забезпечують ефективність процесу профілактики негативних девіацій, а також їх переведення у позитивне русло.

В дисертації встановлюється:

1. Творча особистість визначається як інтелектуально активна особистість, що володіє творчим мисленням, творчими здібностями, творчим потенціалом та включає такі характеристики, як наявність високого рівня знань, прагнення до нового, оригінального та нестандартного у творчій діяльності. Інтелектуально активна творча особистість знаходить відображення у багатовимірності її буття. Творча особистість меншою мірою підлягає впливу соціальних стереотипів, які не перетворюються в неї у внутрішні заборони та обмеження. Унікальні творчі здібності зв'язуються із створенням нового, оригінального продукту, з пошуком нових засобів діяльності. Наявність унікальних здібностей дає можливість творчій особистості реалізувати свій творчий потенціал в різних видах соціальної творчої діяльності. Проте, наявність унікальних здібностей часто виступає каталізатором конфлікту між творчою особою і соціумом. Творча особистість, вплетена в систему соціальних стосунків, не вичерпується репрезентацією соціальної спільноти, в яку вона в даний момент включена. Вона унікальна лише при виявленні її відмінностей від інших. Суттєві особливості такої особистості часто виступають каталізатором не лише позитивної, але і руйнівної енергії, що набуває форми девіантної поведінки.

2. Інноваційна соціальна творча діяльність спрямована на створення якісно нових суспільно значущих цінностей. Творча діяльність розкривається як характеристика соціальної активності, що виявляється в різноманітних професійних сферах. Як критерій визначення творчої діяльності використаний філософський діяльнісний підхід, згідно з яким творчою є форма діяльності людини, спрямована на створення якісно нових суспільних цінностей. В цьому контексті осмислюється значення та роль дизайну, наукової, технічної, інженерної, художньої, педагогічної, військової, інженерної діяльності.

Зазначається, що не будь-який результат соціальної творчої діяльності знаходить визнання та схвалення з боку суспільства. У деяких випадках він може виявитись антигуманним за своєю суттю. Виявляється, що творча діяльність не завжди є конструктивною та корисною для суспільства. Результат творчої діяльності може бути антисоціальним, викликаючи регресивні зміни в навколишньому середовищі, а отже, бути негативно девіантним по суті. Цю проблему можна вирішити ресурсами освіти, здатної гармонізувати девіантні прояви творчої діяльності у соціумі.

3. Творчість проаналізована як активність, що властива багатьом видам людської діяльності, виявляючись в самостійності та оригінальності мислення, новаторській ініціативі. Творчість досліджена як феномен соціальної реальності, що являє собою діяльність, орієнтовану на створення нового, прогресивного продукту. Зазначено, що творчість як подолання застарілих форм існуючого не завжди здійснюється в конструктивній формі. В роботі розкриваються суттєві особливості амбівалентності творчості, які полягають не тільки в конструктивних, але і в деструктивних формах її прояву. Амбівалентність творчості як соціального феномену породжує різні соціальні наслідки, у тому числі явище полярних девіацій.

4. Девіантність визначена як соціальне явище, виражене у формах людської діяльності, що відхиляються від загальноприйнятих суспільних норм. Існуючі девіації поділені на дві полярні групи: позитивні і негативні. Позитивні девіації реалізуються у формах нового мислення, ідей та поведінки, що виходить за межі соціальних стереотипів. Вони передбачають активність, яка хоча й виходить за межі загальноприйнятих норм, але відіграє позитивну роль у прогресивному розвитку суспільства. Негативні девіації мають яскраво виражену антисоціальну спрямованість, проявляючись у свідомому порушенні загальноприйнятих культурних, моральних, етичних і правових норм.

5. Доведено, що специфіка позитивних девіацій полягає у соціально значущих відхиленнях від загальновизнаних норм. Позитивні девіації обґрунтовані як фактор соціокультурної модернізації суспільства та форма соціально-культурного самоствердження і самореалізації. До позитивних девіацій віднесено творчу діяльність, різні форми соціальної активності та новаторства, які можуть суперечити або не відповідати сформованим у суспільстві моральним та поведінковим нормам.

У дисертації досліджено такі прояви позитивних девіацій, як діяльність новаторів, революціонерів, опозиціонерів, першовідкривачів в якійсь сфері знання, а також соціальна творча діяльність, що виходить за рамки канону.

6. Феномен креативності розкритий як здатність породжувати незвичайні ідеї, що відхиляються від традиційного мислення, та творчо підходити до вирішення конкретних професійних завдань. Креативність розглянута як суттєвий показник творчої особистості. Формування креативності як інтеграційної риси особистості проявляється в тому, що вона вкладає творче начало в усі види професійної діяльності. Передумовою і підґрунтям для розвитку креативності в особистості є творча діяльність, основи розвитку якої повинні бути закладені в освітньому середовищі.

7. Обґрунтоване положення про те, що ефективною альтернативою правовій системі покарання виступає освіта, яка володіє необхідними ресурсами та можливостями для системної, методичної і цілеспрямованої профілактики негативної девіації. Досліджений комплекс суспільних стратегій, що забезпечують ефективність процесу профілактики девіантної поведінки, а також переведення негативних девіацій в позитивне русло. Це гуманізація, гуманітаризація, культурологічний принцип та діалогічний підхід в освіті. Гуманізація та гуманітаризація як два домінуючих фактора подолання полярної девіантності безпосередньо пов'язані з реалізацією творчого потенціалу особистості.

Досліджено сутність культурологічного принципу в освіті, який передбачає включеність особистості в систему загальнолюдської культури, на основі якої можливий розвиток її творчого потенціалу, підвищення загального культурного рівня особистості, сприяння оволодінню критеріями оцінки та інтерпретації соціальних, культурних та природних явищ, що забезпечують трансляцію людського досвіду та інтеріоризацію культурних надбань

попередніх поколінь. Діалогічний підхід в освіті передбачає толерантне ставлення до особистості, особливий спосіб взаємовідносин, визнання за особистістю права вільного самовизначення.

8. У практичному сенсі дисертація орієнтована на дослідження основних напрямів вирішення проблеми соціальної девіантності. Доведено, що вирішення таких проблем сучасного українського суспільства як загальний занепад духовності, соціальне розшарування, деформація моральних і поведінкових стереотипів, неможливо без активізації творчих ресурсів особистості та розробки концепції суспільного діалогу. Результати дослідження тісно пов'язані з актуальною для українського соціокультурного середовища проблемою ефективного використання ресурсів позитивних девіацій у різних видах соціальної творчої діяльності і можуть бути залучені до розробки стратегій корекції девіантної поведінки.

Список опублікованих праць за темою дисертації

1. Каранфілова О. В. Синергетичний підхід до розуміння ціннісних пріоритетів освіти / О. В. Каранфілова // Матеріали XV міжнародної науково-методичної конференції «Управління якістю підготовки фахівців»: Частина 1. (Одеса, 22-23 квітня). – Одеса. – 2010. – С.626 – 628.

2. Каранфілова О. В. Научно-техническое творчество в контексте изучения инженерной деятельности / О. В. Каранфілова // Матеріали XVI міжнародної науково-методичної конференції «Управління якістю підготовки фахівців»: Частина 1. (Одеса, 21-22 квітня 2011). – Одеса. – 2011. – С.208 – 210.

3. Каранфілова О.В. Девиантность как предмет философского анализа / О. В. Каранфілова // Грані. – 2011. – № 4(78). – С.63 – 68.

4. Каранфілова О.В. Типология форм творческой деятельности / О. В. Каранфілова // Перспективи. – 2011. – № 2(48). – С.63 – 69.

5. Каранфілова О.В. Творчість як об'єкт філософського аналізу / О. В. Каранфілова // Культура народів причерномор'я. – 2011. – № 206. – С.87 – 93.

6. Каранфілова О.В. Девиантность и формирование современной личности / О. В. Каранфілова // Виховання і культура. – 2011. – № 4(28). – С.58 – 61.

7. Каранфілова О.В. Творческая личность в философском дискурсе / О. В. Каранфілова // Наукове пізнання: методологія і технологія. – 2011. – 1(28). – С.110 – 116.

8. Каранфілова О.В. Образование как процесс гармонизации личности / О. В. Каранфілова // Матеріали XVII міжнародної науково-методичної конференції «Управління якістю підготовки фахівців»: Частина 1. (Одеса, 19-20 квітня 2012). – Одеса. – 2012. – С.41 – 43.

9. Каранфілова О.В. Позитивная девиантность как проявление творческой активности / О. В. Каранфілова // Грані.– 2012. – № 1(81). – С. 62–66.

10. Каранфілова О.В. Образовательные стратегии в контексте решения проблемы девиантности / О. В. Каранфілова // Освіта та економіка: у пошуках діалогу. (Одеса, 5-7 квітня 2012). – Одеса. – 2012. – С. 13 – 15.

АНОТАЦІЯ

Каранфілова О.В. Девіантність творчої діяльності в освіті. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук за спеціальністю 09.00.03. – соціальна філософія та філософія історії. – Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», Одеса, 2013.

Дисертація присвячена соціально-філософському аналізу девіантності творчої діяльності в освіті. Розглянуті основні форми соціальної творчої діяльності як характеристики активності, що виявляється в різноманітних професійних сферах. Уточнено визначення творчості як прояву активності, властивої багатьом видам людської діяльності, що виявляється в самостійності, оригінальності думок, новаторській ініціативі. Поняття «креативність», досліджене у роботі як суттєвий показник творчої особистості, полягає у наявності в особистості таких специфічних якостей, як обдарованість, здатність нетривіальними методами вирішити поставлену задачу, вміння по-новому подивитись на проблему.

Соціальна девіантність визначена як тип поведінки, що не відповідає загальноприйнятим моральним і поведінковим нормам. Девіантна поведінка досліджується як соціальне явище, виражене у формах людської діяльності, що відхиляється від офіційно встановлених або таких, що фактично склалися в даному суспільстві норм.

Функція освіти полягає у тому, щоб трансформувати девіантну поведінку в ту модель поведінки, яка виступає найбільш оптимальною у плані відношення до моралі, загальноприйнятих цінностей, гуманітету як такому. Це відповідає світовим тенденціям розвитку та гармонізації суспільства у третьому тисячолітті.

Ключові слова: творча особистість, творчість, соціальна творча діяльність, соціальна девіантність, позитивна девіація, негативна девіація, креативність.

АННОТАЦИЯ

Каранфилова Е.В. Девиантность творческой деятельности в образовании. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата философских наук по специальности 09.00.03. – социальная философия и философия истории. – Государственное учреждение «Южноукраинский национальный педагогический университет имени К. Д. Ушинского», Одесса, 2013.

Диссертация посвящена социально-философскому анализу явления девиантности творческой деятельности в образовании. Впервые феномен социальной творческой деятельности рассмотрен как вид профессиональной деятельности. Это дало основание в качестве видов социальной творческой деятельности исследовать научную, техническую, инженерную, художественную, педагогическую, военную виды деятельности. В качестве критерия определения социальной творческой деятельности использован философский деятельностный подход, согласно которому творческой является форма социальной деятельности человека, направленная на создание новых общественно-значимых ценностей.

В работе уточнено определение творчества как вида активности, присущего всем видам человеческой деятельности и проявляющегося в самостоятельности мысли, оригинальности суждений, новаторской инициативе. Творчество исследовано в качестве феномена социальной реальности, представляющего собой деятельность, ориентированную на созидание нового, расширяющего прежнее поле деятельности и дающую для этого новые возможности. При этом, акцентировано внимание на том, что творчество как преодоление устаревшего и расширение границ для нового не всегда осуществляется в конструктивной форме. Творчество многогранно в своих проявлениях, поэтому столь же многогранны, зачастую амбивалентны его последствия. Это дает основания для проявлений различных видов девиантности.

Девиантность определена как социальное явление, выраженное в формах человеческой деятельности, отклоняющихся от официально установленных или фактически сложившихся в обществе норм, стандартов, шаблонов. Подробно проанализированы различные подходы к классификации девиций.

В диссертации исследованы такие проявления позитивных девиаций, как деятельность новаторов, революционеров, оппозиционеров, первооткрывателей в какой-либо сфере знания, а также социальная творческая деятельность, выходящая за рамки канона. С другой стороны, исследовано деструктивное поведение (негативная девиация), имеющее ярко выраженную антисоциальную направленность и проявляющееся в нарушении общепринятых культурных, моральных, этических и правовых норм.

Подробному анализу посвящено явление позитивной девиации, проявляющейся в разных видах творческой деятельности. Под девиацией позитивной направленности понимается социальное творчество, разные формы социальной активности и новаторства, которые могут противоречить или не соответствовать сформированным в обществе в конкретных исторических условиях нормам, шаблонам, стандартам, но в то же время нести в себе

огромное прогрессивное начало. Таким образом, позитивная девиация исследована как проявление творческой деятельности личности.

Понятие «креативность» исследовано в работе в качестве существенного показателя творческой личности, характеризующегося наличием в структуре личности таких специфических качеств, как одаренность, способность нетривиальными методами решать поставленную задачу, умение по-новому взглянуть на проблему. Реализация этой способности и одаренности зависит от развития личности в целом и является одним из стратегических направлений современной образовательной системы.

Рассмотрен комплекс социально-культурных стратегий, обеспечивающих эффективность процесса профилактики негативных девиаций, а также их перевода в позитивное русло. В качестве ведущих стратегий в процессе преодоления полярной девиантности выделены принцип гуманизации, гуманитаризации, диалогизма, а также культурологический подход, обеспечивающие ориентацию всей образовательной системы на всестороннее, гармоничное развитие личности с учетом всех ее психофизических и личностных особенностей. Применение этих стратегий открывает перспективные возможности для подготовки системой образования не просто специалистов, обладающих высоким уровнем профессиональных знаний, но и для формирования самостоятельной творчески и социально активной личности, способной к инновационной деятельности, управляющей своей творческой энергией, направляя ее в созидательное русло. Функция образования состоит в том, чтобы трансформировать девиантное поведение в ту модель поведения, которая выступает наиболее оптимальной в плане соотношения к морали, общепринятым ценностям, гуманитету как таковому. Это отвечает мировым тенденциям развития и гармонизации общества в третьем тысячелетии.

Ключевые слова: творческая личность, социальная творческая деятельность, творчество, социальная девиантность, позитивная девиация, негативная девиация, креативность.

ANNOTATION

Karanfilova E.V. Deviance creative activity in education. – Manuscript.

Thesis submitted in fulfillment of the requirements for the degree of Candidate Philosophy, 09.00.03. – social philosophy and philosophy of history. – South-Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushinskiy, Odessa, 2013.

Research thesis dedicated to the social-philosophical analysis of creative activity education's deviance. The creativity defined as a type of activity, common to many kinds of human behavior, manifested in independence, original ideas and innovative initiative. "Creativity" concept researched in the paper as significant indicator of creative personality, defined by existence of the following characteristics in the personality structure: talent, use of nontrivial methods in problem solving, ability to have a fresh view on a problem.

Deviance is defined as a type of behavior, which is beyond common moral and behavioral norms. Deviant behavioral is being studied as a social phenomenon displayed in forms of human activity that deviates from officially set or created by default norms in a given society.

The function of the education is to transform deviant behavior into conduct model which will present itself optimal in relation to morality, accepted values and humanity itself. This is in response to the world development trades and society harmonization in the third millennium.

Keywords: creative personality, creativity, art, deviance, the positive deviation, negative deviation.